

شہش قہکولین

د گوقارا هیزل دا به لاف بووینہ

روژہات سہعید

Rojhat

نافهروك :

- بېردوزا ياريا

- زمانى نهينى و جوړهكانى

- زېدهبوون و كېمبوونا هژمارا مروقان ، نهگهر و نهنجام

- پهيوهنديين گشتى

- روژنامهقانيا كوردى ل سهردهمى و سمانيا

- سانسور

بیردوزا یاریا

پیناس: بیردوزا یاریا (Games Theory) بیردوزهکه بو شروفهکرنا رهوشا کاری ، نامانجا قی بیردوزی یا سه رهکی نهوه کو ریکنین بزاقا دوو لایهنا دیار دکهت کو ژ همیا گونجای تر بیت بو سه رکهفتنا لایه نهکی ل سه ر لایه نی دی تر ، نانکو جیاوازا ستراتیژین دوو لایهنا دیار دکهت د هه فرکیه کی دا وهکی یارین ته پای، شترهنج و یارین دی بین دوو لایه ن ههین ، د روژا مه دا بیردوزا یاریا د بارا پتريا بواراندا دهیته جیبه جیکرن تایهت د نابورین دا .

میژویا بیردوزی : نیکه دیاردا قی بیردوزی د سه ردهمین کهفن دا دکه فیه بهرچاقین مه ، د پهرتوکا یاساین مه دهنی یا یاهودیاندا (تله مود) ئ نموونه یهک نیزیکی قی بیردوزی بو مه دیار دبیت کو که سه کی سی هه قژین هه بوون و پشتی دمریت هندهک پارهیا ل دویف خو دهیلت ، پرسیار د قی دیاردی نهوه پاره یین دیار کری دی بو کیژ هه قژینا قی که سی بن، ههروهسا د قورناتی دا نموونه یهک بو قی رهنگی بو مه دیار دبیت کو هندهک کهس رادبن ب کوشتنا که سه کی و ژ بو بهرزه کرنا کوژه کی گهنگه شی ل سه ر تاوانباری دکهن (البقره ۷۲) ، دهرکهفتنا قی بیردوزی وهکو زاراق قه دگهریت ژ بهری ۱۶۰ ساللا ، بو جارا نیکی ل ساللا ۱۸۳۸ ئ ژ لایین نابورناسی فره نیسی (نوگوستین کورنوتی) قه د پهرتوکا (قه کولین دهرباره ی بنه مایین بیردوزا نارامیا بیرکاری) نهف زاراقه هاتیه بکار نینان بو شروفه کرنا نابورین د بازارئ هه فرکیی دا ، ل ساللا ۱۸۸۳ ئ جوسیف بیتراند نهف بیردوزه ب ناقی دوپول رهخنه ل کورنوتی کرن کو بیتراندی دیار کر بها کاریگهرن ل سه ر گهوریا بریارا نهک بهرهم نینان ، ل ساللا ۱۹۱۳ ئ زیرمه لوی نهف بیردوزه گونجاندا لگهل بیردوزا یاریا و دیار کر کو کیژ بهر ل کیفه بیت دی هه ردهم ستراتیژی هه بیت بو سه رکهفتنا یاریی ، د سالین پاشتر دا زانستی نابورین بوو زانسته کی بیرکاری کو ژ بهری وی ده می بنتی زانسته ک بوو په یوهندی لگهل میژوی هه بوو ، ل ساللا ۱۹۴۴ ئ جون فون نیومه ن و نوسکار مورگنسترنی پهرتوکا (Theory of Games and Economic Behaviour – بیردوزا یاریا و رهفتارا نابوری) ل نه مریکا به لاق کر قی پهرتوکی رولهک گرنگ هه بوو د به لاق کرنا بیردوزا یاریا دا و پیشخستنا وی د بارئ نابوری دا ، ساللا ۱۹۵۰ ئ ساللا زیرین بوو بو بیردوزی ژ بهر کو جون ناسهی رویهک نوی دا بیردوزی ب ناقی (وهکه هفیا ناسهی) کو ههتا روژا مه دهیته بکار نینان ، ل ساللا ۱۹۶۵ ئ رینهارد سیلنتی نهف بیردوزه کره ریکهک بو وان یارین کو ژ پینگافا دهست پین دکهت دی کاریگهرین ل پینگا فین دویقدا کهت ، ل ساللا ۱۹۶۷ ئ هارسانیی نهف بیردوزه دگهل وان یاریا گونجاندا کو پیزانین دهرباره ی ستراتیژین نیک نینن وهکی د هیرشه کی دوژمنی دا کو لایه نی نیکی پیزانی دهرباره ی لایه نی دوو نینن ، ل ساللا ۱۹۸۲ ئ دهیقید کریپس و روبرت ویلسونی ، د هه مان سالدا روبینستینی ، ل ۱۹۸۸ ئ تان و ویرلانگی کاریگهریه کا نه رینی ل سه ر قی بیردوزی کرن ب قه کولینین خو بی زانستی.

زاراقین د بیردوزی دا دهینه بکار نینان : د قی بیردوزی چوار زاراق دهینه بکار نینان نهو ژی:

نیک: یاریکەر کو ئەو لایەنە یی پریاری ددەت و ستراتیژیا دەست نیشان دکەت .

دوو : مەرج و ستراتیژیین یاریی : مەرج و ستراتیژیین خالا سەرەکی یە د یاریی دا ئەگەر مەرج نەبن یاریکەر نەشین ستراریژیا دیار بکەن و سیستەمی یاری دەیتە تیکدان.

سئ : سەرکەفتن و دوراندنا یاریی : ژ بو دیاربوونا ئەنجامی یاریی دقیت دیار ببیت کا کیژ یاریکەر دئ ب سەرکەفیت و کیژ یاریکەر دئ هیتە دوراندن ، ب ژمارا یان ب ریژەیی هیتە دیار کرن و دقیت هەردوو جورا ژمارە و ریژە د نیک ناست دا بن .

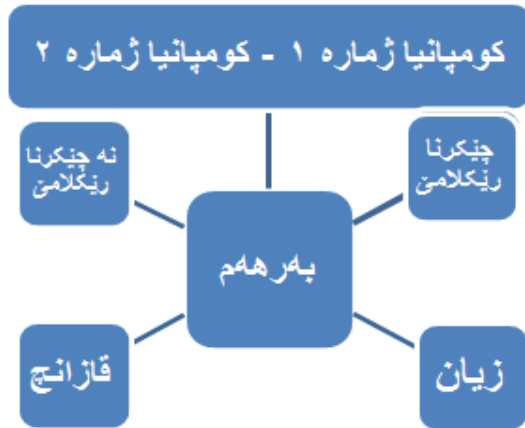
چوار : ئەنجامی یاریی : ئەو خالەیه یا یاریکەر دگەهیت دویمایا یاریی ، د بیردووزا یاریی دا دبیزن فی خالی وەکەهفیا ناسهی .

نموونهییین بیردووزا یاریا: ژ بو ناسانکاریا فی بیردووزی زانیان هندهک نموونه دروست کرینه یین ب ناف و دەنگ ناستەنگا مەحکومان و فورمی داری یاریا

ناستەنگا مەحکومان : ب گورە ی فی نموونی دزیهک دەیتە کرن و دوو گومانلیکەر دەیتە دەستە سەر کرن و قەکولین لگەل دەیتە کرن کو هەر نیک ژ وان ل ژوورەکا جودایه ، داواکار پینشیارەکی ددەتە هەر دوو گومان لیکەرا ئەگەر هەر دوویان دان پیدان ب تاوانا خو کر دئ شەش سالا هیە زیندان کرن ، ئەگەر هەردوویان دانپیدان نەکر دئ سالاەکی هیتە زیندان کرن ، ئەگەر نیکی دانپیدان کر و یی دی دانپیدان نەکر یی دانپیدان کری دئ نازاد بیت و یی دی دئ دەد سالا هیتە زیندان کرن ، ژ بو دیار کرنا فی چەندی ئەف خشتە دەیتە بکار نینان :

یاریکەری دووی			
رەد کرن	دانپیدان		
۱۰:۰	۶:۶-	دانپیدان	یاریکەری نیکی
۱:۱-	۱۰:۰-	رەد کرن	

فورمی دارا یاریی : دوو کومپانی د بازاری دا هەنە ، کومپانیا ژمارە ۱ بەرەهەمی دکەتە د بازاری دا و کومپانیا ژمارە ۲ بەرەهەمی بەرەم دنینیت دا کو ببیتە هەفرکی کومپانیا ژمارە ۱ ، کومپانیا ژمارە نیک مایە د ناقبەرا چیکرنا ریکلامەکی و نە چیکرنا ریکلامی بو بەرەهەمی خو یی نوی ، کومپانیا دوو هزر د هندی دا دکەت کا بەرەهەمی چیکەت یان نە ، ل دویمایی خالا وەکەهفین ناکو نامانجا هەر دوو کومپانیا قازانجە ئەوی ب بەرەهەمی دەست بکەفیت ، وەکی د فی خشتی دا دیار دبیت :

ژ بلی قان نمونین دستکرد بو هر یاریه‌کا دوو کهسی (دوو یاریکه‌ر) یان زیده‌تر ژ دوو یاریکه‌را بیردوزا یاریا دهینه بکار نینان ، نه‌گه‌ر نه‌م نمونه‌یه‌کی ل سهر یاریا ته‌پاپن بینن دئ شین هر خاله‌کی هر شروفه بکه‌ین هر ژ دستپنیکا یاریی هه‌تا دویمایه‌یا یاریی نه‌وا نه‌نجام تیدا دیار دبیت ، ژ به‌ر کو هر خاله‌ک گرنگه ، یاریا شتره‌نجی ژی باشترین نمونه‌یه بو فی بیردوزی لقاندنا نیکه‌م نالافی یاریی چ له‌شکه‌ر یان هه‌سپ بیت کاریگه‌ره ل سهر دیار کرنا نه‌نجامی یاریی چونکی وه‌کو زنجیره‌یه‌کی یه و نیک ب نیکن فه‌ گریدایه.

جورین یاریی نه‌وین د بیردوزا یاریا دا دهینه بکار نینان :

یاریین شانسسی ، نه‌و یارینه نه‌قین ب هزرا یاریکه‌ری دهینه نه‌نجامدان.

یاریین ستراتیژی : نه‌ون بین پندقی ب دهمی هه‌ین ، سی به‌شا ب خو فه دگریت نه‌و ژی (هژمارا یاریکه‌را دوو یاریکه‌ر یان زیده‌تر ، هژمارا ستراتیژی یاریین ب دویمایه و بیی دویمایه ، کوژمی نه‌داکرنی ، نه‌داکرنا جه‌گر و نه‌داکرنا گورانکاری).

ژیده‌رین مفا ژئ وه‌رگرن :

- <http://faculty.lebow.drexel.edu/McCainR//top/eco/game/dilemma.html>
- L. C. Thomas ,Games , Theory and application, Denver publication

زیده‌بوون و کیمبوونا هژمارا مروقان

نه‌گهر و نه‌نجام

مروف پیکهاتی سهره‌کی د جیهانی دا تاکه زینده‌وهره دشیت نوییاتیان نه‌نجام بدهت و به‌رده‌وامی ب ژیانی بدهت لگهل زینده‌وهرین دی تر، هژمارا ناکنجیبین مروقان رامانا وی چندی ددهت کو نه‌و هژماره‌یه نه‌وین ل ناقچه‌یه‌کی دژین و دویمایه‌یک نامار ب وان مروقان دهینه دیار کرن نه‌وین ژیانا خو دبه‌نه سهر، تاکه خالا هه‌قبه‌ش د ناقه‌هرا زینده‌وهران دا گه‌شه‌کرنه، گه‌شه‌کرن ناکو زیده‌بوونا هژمارا زینده‌وهری ریکا سهره‌کی یه بو به‌رده‌وامی دان ب نفس زینده‌وهری و به‌لافه‌بوونا جور وی.

زانست و زارافی دیموگرافی :

زانستی قه‌کولینا دهرباره‌ی هژمارا ناکنجیبوونی دکهت دیموگرافی یه، زارافی دیموگرافی ژ دوو په‌یقین گریکی (دیموس) ناکو خه‌لک و (گرافیس) ناکو نقیسین و رامانا نقیسینا خه‌لکی ددهت، ههر ژ سهرده‌مین که‌فن دا ده‌سلاتا ده‌ولتی ژ بهر کارین سیاسی و له‌شکهری هژمارا خه‌لکی زانینه، نیکه‌م نمونه‌یا به‌رچاف یا سهرژمی‌ریی د سهرده‌می ده‌سلاتا نیمپاراتوریه‌تا روما دبیین و دیسان ل بابل‌ی ژ بهری زاینی ب ۲۵۰۰ سالان سهرژمی‌ری هاتیه نه‌نجامدان، به‌لی سه‌دسال ۱۷ سیسته‌می سهرژمی‌ریا مودیرن دیار بوو ژ بهر فاکته‌ری ناپوری وه‌ک وهرگرتنا باجی و قهرزداری و سهربازی و ل سال ۱۷۰۳ نیکه‌م سهرژمی‌ریا گشتی ل وه‌لاتی نیرلاند هاتیه نه‌نجامدان، توماس روبرت مالتوسی بریتانی (۱۷۶۶ - ۱۸۳۴) زانیه‌کی ب ناف و ده‌نگه د بواری قه‌کولینا هژمارا ناکنجیبوونی و تیوریا خو یا ب ناف و ده‌نگ د پهرتوکا ب نافی (*An Essay on the Principle of Population*) کوتاره‌ک دهرباره‌ی بنه‌مایین ناکنجیبی ل سال ۱۷۸۹ نیکه‌م مالتوسی نه‌گهر نه‌خوشیه‌ک قه‌گر روی نه‌دهت هژمارا مروقان ب ژمارا ریزبه‌ندی یا دوو جاری زیده‌دبیت (2 ، 4 ، 8 ، 16 ، 32 ، 64) د فی ده‌می دا ماددین خوارنی ریزبه‌ندی زیده‌دبیت (1،2،3،4،5،6) و ب نه‌گهری فی چندی وه‌که‌فی په‌یدا دبیت، دیار دکر د ههر ۲۵ سالان دا ریزه‌یا مروقان دوو جارن زیده‌دبیت ، نیکه‌م سیسته‌تا ژ دایکبوونی د سهرده‌می یونانا که‌فتار دا په‌یدا بوویه ژ بهر پیدقی ب هه‌بوونا له‌شکهرین ب هیژ پشته‌قانی بو هه‌قزینی کریه و که‌سین ژیانا هه‌قزینی پیک نه‌دنیان ژ جفاکی ده‌اتنه دویر کرن و د کارین ب زه‌حمه‌ت دا کار پی دکر ، فه‌یله‌سوفی یونانی نه‌فلاتون گرنکیا وه‌که‌فی ریزه‌یا ناکنجیان بو ده‌ولتی دیار دکر.

ژ سه‌دسال ۱۷ ن هه‌تا سهرده‌می مه دیموگرافی د سی قوناغان را دهر باز بوویه:

- کومکرن و باوه‌ریا هژمارا ناکنجیبیان ل گشت ده‌قهر و وه‌لاتی و وهرارا فی سیسته‌می.
- پیشخستنا ته‌کنیکین بریفه‌برنا ناماران و هه‌لگرتنا زانیاریین که‌سان ب ریکین یاسایی.
- سیسته‌مکرنا زانیاریا ب کویرکنا کومکریین ناماران.

تاییه‌تمه‌ندیین دیموگرافی :

- زانينا هژمارا ناکنجيان ژ لايي ره گهز، نه ته وه ، ناین و زمان.

- زانينا ريژه يين زيده بوونا هژمارا ناکنجيان .

- زانينا ريژه يين ژيي ناکنجيان ب گوره ی زاروك ، گهنج ، پنگه هشتی و پير.

- زانينا ريژه يين بيکاري و هژمارا خودان کاران.

فاکته رين گورانکاریا هژمارا ناکنجيا:

- فاکته رين سروشتی وهک (کاره ساتين سروشتی ، تاييه تمه ندين جوگرافي ، گورانکاریين کهش و ههواي).

- فاکته رين مروقی وهک (گورانکاریين نالاقين هاتن و چوونئ، هه بوونا زيده رين سروشتی و بکار نينانا وانا بو مفايين ماددی ، فه کرنا ده زگه هين پيشه سازی، کوچين دهرقه و نافخویی، گورانکاریين سنورين نيقد هوله تي ، وه بهر هينانين گهشت و گوزاری)

زيده بوونا هژمارا ناکنجيان :

مروقی هه ژ ده ستينکا ژيانی روی ب روی بوون لگهل زيده بوونا خو کريه، زيده بوونا هژمارا ناکنجيان نه ريني و نه ريني ب گوره ی بوار و رهوشين سه رده می کريه، گرن گترين سه رده می زيده بوونا ناکنجيا ل سه ر ده می نيوليتيک نانکول ده می ده ستينکا ژيارا ب کومه ل پهيدا بوويه، ريژه يا زيده يا ژ دايکبووني و مرنا کيم يان ژي ل هه مان ناست نه گهر بوويه کو هژمارا مروقان زيده بيت .

ب گوره ی زيده رين ميژووی ژ بهری زانينی ده ه هزار سالان هژمارا مروقان نزیکي ۱۰ مليون که سان بوون ب گه شه کرنا گشتوکالی و نينانا بهر هه مين باش ژ گشتوکالی و ديسان زيده بوونا ژ دايکبووني و کيميا مرني هژمارا مروقان زيده بوو و هه تا گه هشتی سه رده می عيسا پيغه مبهری هژمارا مروقان وی سه رده می دگه هشت ۳۰۰ هه تا ۵۰۰ مليون مروقان، ژ فی سه رده می بو شوره شا پيشه سازی ل سه دسال ۱۸ ئ ۱۹ ئ زيده بوون د ريژه يه کا سه قامگير دا بوويه و پشتی شوره شا پيشه سازی هژمارا ناکنجيان زيده بوويه بو نمونه ل وه لاتنی فرهنسال ۱۸۰۱ ئ هژمارا مروقان ۲۸ مليون بوو و ل سال ۱۸۵۰ ئ بوويه ۳۶ مليون نانکوب ريژه يا ۳۰% زيده بوويه، ژ نه گهرئ کاودانين فی شوره شی هژمارا مروقان گه هشتيه نيک مليار که سان و ل هندهک وه لاتان ريژه ۱۰۰% زيده بوويه ، ليستال خوارئ سه رده مين زيده بوونا مروقان ديار دکهت :

سالين ۱۹۲۷-۱۹۵۹ سي مليار مروق

سالين ۱۹۶۰-۱۹۷۳ چوار مليار مروق

سالين ۱۹۷۴-۲۰۰۶ پنج مليار مروق

۲۰۰۶ - ۲۰۱۲ حهفت مليار

د قی خستی دا هژمارین نزیك هاتینه بهرچاف کرن ب ژیده رین جودا جودا کو ب بورینا سالان هژمارا مروقان زیده دبیت :

دهم	ئاکنجی ب ریژهیا ۱%		دهمی دوو جار بوونی	ریژا تهمهنی
۱۰۰۰۰ پ.ز	۸۶ ملیون			
۰ زاینی	۲۵۰ ملیون	۰.۰۰۱%	۲۰۰۰ سال	۲۰ سال
۱۶۵۰	۵۰۰ ملیون	۰.۰۰۵%	۱۶۵۰ سال	
۱۷۵۰	۷۳۰ ملیون	۰.۰۱%	۷۰۰ سال	
۱۸۰۰	۹۰۰ ملیون	۰.۰۳%	۴۰۰ سال	۳۵ سال
۱۸۵۰	۱.۱ ملیار	۰.۰۵%	۲۴۰ سال	
۱۹۰۰	۱.۶ ملیار	۰.۱۰%	۱۴۰ سال	۴۵ سال
۱۹۵۰	۲.۵ ملیار	۱.۱%	۷۰ سال	۵۵ سال
۲۰۰۰	۶ ملیار	۱.۷%	۴۱ سال	۶۵ سال
۲۰۱۳	۷.۲ ملیار	۱.۲%	۱۳ سال	۷۰ سال

نهگهرین زیدهبوونا هژمارا مروقان :

- زیدهبوونا ریژهیا ژ دایکبوونی .

- کوچکرن ژ گوندان و دهفهرین چیاى بو باژیران، ژ بهر کو هژمارا کهسان د ناف خیزانین گوندان زیدهترن ژ بین باژیران و پشتی کوچکرنا وانا بو باژیران ریژهیا خهلکی ل باژیری زیده دبیت.

- زیدهبوونا هژمارا کهسین ژین وان زیدهتر ژ ۶۰ سالیی نهفه ژى فاکتیره بو هندى بهرامبر زیدهبوونا مروقان .

- نهبوونا سیستهمی ریخستنا خیزانی و کیم رهوشهنبیریا رهگهزی .

- فاکتهرین کهلتوری و داب و نهریتی، ژ بهر رولی دیار و کاریگهری داب و نهریتان د ناف هندهك چقاکاندا د بیاقی زیدههیا زاروکان دا هژمارا ئاکنجیا زیده دبیت ، ژ وان فاکتهران پیک ئینانا ژيانا ههفرینین د ژین بچویک دا و کاریگهریا بوچوونین ئاینی ل سهر چقاکى.

نهجامین زیدهبوونا هژمارا ئاکنجیان :

نهجامین زیدهبوونا هژمارا مروقان د ناراستهیهکا نهرینی دانن ژ بهر کو زیدهبوونا مروقان دبیته نهگهری وئ نیکی کو زیدهرین سروشتی نهوین مروف ژيانا خو پی دبهته سهر وهك ناف و خوارن بهرهف کیمین فه دچیت و دگههیه ناستهکی و هسا کو نهمینیت ناکو زیدهرین وئ بهینه پارچهکرن و نهمان، نهجامین زیدهبوونی ژى ب قى رهنگی نه :

- کیمیا زیدهرین سهرکی بو مروقان وهك نافی، ژ بهر زیدههیا مروقان زیدهرین نافی وهك دهریا، گول و دهریاچه بین بو فهخوارنی گونجای هسك دبن ل دویف داخوازا زیده یا مروقان.

- نه‌مانا بوارین پیش‌خستنا نابوری، ژ بهر کیمیا ده‌لیقه‌یین کاری و لاوازی د ریک‌خستنا کاری دا مروف توشی قهیرانا بی‌کاری د بیت و نه‌قه ژی کاری‌گه‌ریه‌کا خراب دنیخسته د نابورین دا.

- به‌ریه‌لاقبوونا نه‌خوشیین قه‌گر ژ نه‌گه‌ری تیکه‌لیین هژمارا زیده‌هیین مروقان و به‌ریه‌لاقبوونا وان ل ناقچه‌یین جودا جودا.

د فی خسته‌ی دا هژمارا مروقان ل سالتین ده‌رباز بووی به‌راورد لگه‌ل سالتین دا‌هاتی هاتی‌ه دیار کرن :

سال	هژمار	سالتین دا‌هاتی	هژمار
۱۸۰۲	۱ ملیار	۲۰۲۰	۸.۵ ملیار
۱۹۲۷	۲ ملیار	۲۰۳۰	۹.۶ ملیار
۱۹۶۱	۳ ملیار	2040	10.3 ملیار
۱۹۷۱	۴ ملیار	2050	۱۲ ملیار
۱۹۸۷	۵ ملیار	۲۰۶۰	13.5 ملیار
۱۹۹۸	۶ ملیار	۲۰۷۰	15 ملیار
۲۰۱۰	۷.۲ ملیار	2100	۲۳ ملیار

نه‌گه‌رین کیمبوونا هژمارا مروقان :

کیمبوونا هژمارا ناکنجیان د ناسته‌کی سنوردار کری دا و زیده‌بوونا وانا ب شیوه‌یه‌کی به‌رفره‌ه کاری‌گه‌ری ل سهر گورانکاریا ریژه‌یا مروقان کریه، نه‌گه‌رین کیمبوونا هژمارا ناکنجیان ب فی شیوه‌ی نه :

- نه‌خوشیین قه‌گر وه‌کی نه‌خوشیا تیفو، وهره‌م و نه‌خوشیین دی بین دبنه نه‌گه‌ری ژ ناف چوونا کومه‌لین مروقان.

- شهرین جیهانی، شهرئ جیهانی بین نیکی و دووی لگه‌ل شهرین دی بین گه‌ردوونی بووینه نه‌گه‌ری هندئ کو هژماره‌کا به‌رچان یا مروقان ببنه قورباتین فی چهندئ، ژ وانا شهرئ جیهانی نیکی ۴۰ ملیون کس و بین دووی ۵۰ ملیون و هیروشیما 140 هزار کس بووینه قورباتی .

- بیقه‌له‌رز ، فاکته‌ره‌کی مه‌زنه بو کیمبوونا هژمارا ناکنجیان و دیسان گورانکاریین مه‌زن دنیخسته سهر جوگرافی و نابوریا ناقچه‌ی ، بیقه‌له‌رزین مه‌زنترین هژمارا مروقان بووینه قوربان ژ وانا د تسونامی دا پتر ژ نیک ملیون کس بووینه قورباتی.

- لافاو ، ژ نه‌جامی گورانکاریین ناخی کو دکه‌فته بن ناف و دبنه نه‌گه‌ری پیلین مه‌زن، بلندبوونا پیلین ده‌ریای لافاو په‌یدا دبن و ژ بلی گیان ژ ده‌ست دانا مروقان و زیانین نابوری ل ناقچه‌ی په‌یدا دبن .

- رویدانین نه سروستی وه‌کی رویدانین هاتن و چوونی، لیکدانا شه‌مه‌نده‌فران، فروکه و نالافین هاتن و چوونی لگه‌ل ته‌قینا و هیرشین چه‌کداری و که‌فتنا نافاهیین بلند سالانه ریژه‌یه‌ک که‌سان گیانی خو ژ ده‌ست دده‌ن.

وهلاتى چىنى بو رىكخستن و كونترولكرنا زىدهبوونا هژمارا ئاكنجيا سيستمى كونتروللا ژ دايكبوونى پەيرهو دكەت و ئەف هزره ژ لايىن ديموگرافى فرەنسى ئالفريىس سووفى قە هاتيه ديار كرن د پەرتوكا (ئەوروپا هەلوهشايى) و ب كاريگهريا مالتوسى ئەف هزره بەلاقە كرىه و د روژا مه دا نيو مالتوسچى قى هزرى پەيرهو دكەن.

ب گورەى سندوقا ئاكنجى يا سەر ب رىكخراوا نەتەوهيىن ئىكگرتى قە هژمارا مروقان د ۸۱ سالان دا سىن جارا زىده بوويه، بو دەمى دوو سەد سالايە ئانكو ژ ۱۸۰۰ ئ هەتافان سالا هژمارا مروقان ژ ئىك مىليار بوويه ۷ مىليار كەسان ، ديسان هەمان ژىدەر ديار ديار دكەت كو هەتا نوكه ۱۱۰ مىليار مرووف ژ دايكبووينه و د دويمهيك ۷۰ سالين سەدساللا بورى ژ هەمان سەردەمىن دى پتر هژمارا مروقان زىدهبوويه.

ژىدەرىن مفا ژى هاتين وەرگرتن :

- Recep ardoğan (2012), Consumption, Population and Environment Problems: disproportionate equation , Journal of History Culture and Art Research, 2012 , karabuk - turkey
- Cipolla, C, M., 1(980), The Economic History of Population, (cev. Mehmet Sırrı Zengin), İstanbul, Tur Yayınlan.
- Karatay, O., (1992) Batıda Müslümanların çoğalma Paniği, 22.10.1992 Zaman Gazetesi
- http://en.wikipedia.org/wiki/World_population
- <http://www.unfpa.org>
- <http://www.census.gov/>

زمانی نهینی و جورین وی

زمانی نهینی (cryptology) ریکه که بو گه هاندنا په یامه کا قهشارتی کو بتنی لایه نی فریکه و لایه نی و هرگر د وی په یامی بگه هن نانکو لایه نی فریکه دهمی په یامی فریدکته بو لایه نی و هرگر، لایه نی دووی بتنی مه رما وی په یامی دگه هیت ، زرافی cryptology ژ دوو په یقین یونانی "kryptos logos" پیک هاتیه کو (قهشارتی و قهکولین) هاتیه.

میژوویا زمانی نهینی :

هر ژ سهردهمین که قندا نهف زانسته ژ لایئ مروفان قه هاتیه بکار نینان بو گه هاندنا مه بهستین خو ، تاییهت نیمپاراتوری روما که قنار قهیسهری نهف سیستمه بکار نینایه بو مه بهستین سهربازی ، نهگر هم پیداچوونه کی د میژوویا قی زانستی دا بکهین دی نهف پیزانین ل خورئ ب دست مه که فن :

- ۲۰۰۰ هزار سالان پیش زاین ل مهنهت خوفو باژیره کی بهر کناری رویباری نیل ، نقیسه رکی ل دهمی نقیساندنا ژیاناما خودانی خو هندهک نامراژین دویر ژ هیروگلیفیا وی سهردهمی نقیسین کو نهفه دبیته پیشهنگیا قی زانستی.
- قهیسهری روما که قنار یولیوسی سیستمی گهورینا پیتا پهیدا کر ، نهف سیستمه ب لیک گهورینا پیتا دهاته نقیسین.
- عبدالرحمن الخلیل بن احمد بن عامر بن تمام الفراهیدی الیحمدی ل سالا ۷۱۸ ی پرتوکهک دهرباره ی زمانی نهینی نقیسی د قی پرتوکی دا شروفهیا نامه یه کا یونانی دهاته کرن نهوا بو نیمپاراتوری روما هاتی نقیسین ، د روژا مه دا نهف پرتوکه بهرزیه.
- عبدالرحمن القلقشندی ل سالا ۱۴۱۲ ی نینسیکلوی پیدایهک نقیسی و د بهشه کی دا باس ژ زمانی نهینی کریه کو نهفه دبیته گرنگترین پینگا ف بو قی زانستی د جیهانا زانستی دا و په یقا Chiffre ژ په یقا (جفر) یا عهره بی هاتیه.
- ل ۱۵۸۶ ی بلایس دی فیجینیر پرتوکهک دهرباره ی زمانی نهینی نقیسی ، بو نیکه م جار د قی پرتوکی دا باس ژ ریبارا کلینن نوتوماتیکی هاته کرن یا قهکری و قهشارتی د روژا مه ژی دا نهف جوړه دهیته بکار نینان.
- ل سالا ۱۷۹۰ ی توماس جیفرسونی نامیری ستریپ شیفر Strip Cipher داهینه نهف نامیره ژ لایئ ویایهتین نیکگرتینن نهمریکا قه ل شهرئ جیهانی دووی هاته بکار نینان.
- ل سالا ۱۹۱۷ ی جوسیف ماوورجن و جیلبرت قیرنامی سیستمی "one-time pad" ناشکرا کرن.
- زانین نهمریکی ویلیهم فریدریک سیستمی یابانیا ب ناقی Purple Machine شروفه کرن د شهرئ جیهانی دووی دا.
- نهلمانیا د شهرئ جیهانی بی دووی دا (۱۹۳۹ - ۱۹۴۵) ماکینا نینگما بکار نینا نهوا نارثر شیربویسی داهینای ، نهف نامیره ژ لایئ نالان تورینگ و تیما وی قه هاته شروفه کرن.

بڼه‌مايښ بکار نښاننا زمانى نهښنى :

۱ - قه‌شارتنا بڼى کليل : نهف سيستمه نڼک لايه‌نى يه و بو پاراستنا وئ سيستمين گه‌له‌ک پاراستى دهښنه بکار نښان .

۲ - قه‌شارتنا کليلا قه‌کرى : جودا ژ هر دوو سيستمين دى تر بو داخستن و شروفه‌کرنا په‌ياما قه‌شارتى دهښته بکار نښان ، ل دهف هر دوو لايه‌نان دوو رڼک هه‌نه کو نڼک بو داخستنا په‌يامى يه يا دى ژى بو شروفه‌کرنى يه ، ل دهف نڼک لايه‌نى چ ميټود نښن د هه‌مان دم دا په‌يامى قه‌شږيت و شروفه بکته .

۳ - قه‌شارتنا کليلا قه‌شارتى : شږوازي بکار نښاننا وئ وهکى يا ژ بهرى قى يه بهلى جياوازي وئ نهوه نهف رڼکه د هه‌مان دم دا دشيت په‌يامى قه‌شږيت و شروفه بکته ، په‌يامين قه‌يسهر ، بلوفيش ژ جورين قى سيستمى نه .

جورين زمانى نهښنى :

د سهردهمين كهفن و نوى دا چهندين شږوازين زمانى نهښنه هاتينه بکار نښان ، لگهل پښكه‌فتنا نامير و نالاقين زمانى نهښنى ب نامرازين جودا جودا په‌يدا بووينه و هاتينه بکار نښان ، نڼكه‌م ملله‌تى نهف زمانه بکار نښان و کار پڼى كرى ملله‌تى سوپارتو بوو د بواري سهربازى دا بکار دنينا ، ب گورهى قى سيستمى دهپه‌ک دارى د تارياتينى دا په‌يام يان نامه دهاته نقيسين و پاپيروسه‌ک (جوره‌ک ژ لاپه‌رين كهفن) ل دور دهاته پڼچان و پاش ژى دهاته قه‌كرن ، نهگهر د تارياتينى دا نهف هر دوو نالاقه (دار و پاپيروس) ب نڼک قه نه‌هاتبانه كرن په‌يامى رامانا خو نه‌ددا .

شفره قه‌يسهرى **Ceaser chipher** :

ژ لايښ نيمپراتورئ روما قه دهاته بکار نښان و ل سهر ده‌مى قه‌يسهر يوليوسى قه هاتيه ديتن بو گه‌هاندنا نامه‌يه‌کى دهرپارهى کاروبارين سهربازى يان دهوله‌تى دا نامه هښته نقيسين ب شږوازه‌کى و هسا کو بتنى لايه‌نى و هرگر بشيت شروفه بکته و بخوينيت ، ب گورهى قى سيستمى هر پښته‌کى جهن پيتا سين و هر دگرت ناکول جهن پيتا (A) پيتا (D) دهات ، د روژا مه دا نهف سيستمه گه‌له‌ک ب ساناهى كهفتيه و هرکه‌سه‌ک دشيت شروفه بکته ژ بهر کو د نهلف و بڼى دا بتنى ۲۶ پيت هه‌نه و نامرازين سهره‌کى هر نهف پښته بوونه .

ليسته‌يا پيتان و نامرازين ل جهن وان دهاتنه بکار نښان :

ABCDEF GHIJK LMNOP QRSTUVW XYZ	پيت
DEFGHIJK LMNOP QRSTUVWXYZA BC	نامراز

نهگهر هندهك ناف بهينه نفيسين دئ ب في رهنگي بن:

Rome – URPH

شفر ويجنر Vigenère cipher :

ههروهسا ب خشتهيا ويجنري ژي دهينه نافكرن ، نيكه ژ وان ريكيين تيكهل و ب زهمهت ژ بهر كو هژمارهكا نلف و بي يا دهينه بكار نينان ، ب گوره ي في سيستمه ي ههر پيتهكي نامرازهك جودا ههيه ههر د ناف نلف و بي دا بهلي ژ بهر گهلهكيا فان بيت و نامرازا شروفه كرن ب زهمهت دكهفيت، وهكو ريزگرتن ب نافي زانايي فرهسي بلايس دي ويجنري هاتيه نافكرن.

نهف شيوازه وهكو شفر قهيسهري يه بهلي ب شيوهيهكي پيشخستي و ژ يا قهيسهري پيش كهفتي تره ، چارلس باباج نيكه كس بوو شروفهيا في سيستمه ي ناشكرا كرى و پاشتر سهربازي روسي فريديريك كاسيسيكي سيستمهك نوي پهيدا كر بو شروفهيا في شيوازي.

بو شروفهيا في سيستمه ي دئ پهيفهك هيته دهست نيشان كرن پاش دئ نهو پهيفه هيته دهست نيشان كرن يا بهينه قهشارتن دقبت پيتين ههر دوو پهيفا يهكساني نيك بن و ههر دوو پهيف د نيك نلف و بي دا ههبن ، بو گهورينا پهيفي دئ ب پيتا پهيفا قهشارتي دهست پي هيته كرن نانكو پيتا نيكي ژ پهيفا قهشارتي دئ وهكي خو مينيت ، پيتا دووي ژ پهيفا بهيته قهشارتن دئ ب پيتا نيكي هيته هژمارتن و كا كيژ پيت ل پهيفا نيكي يا بهينه قهشارتن بيت دئ بيته پيتا دووي و ههمان پيتين ل دويفدا دئ شروفه بن .

بو نمونه دئ پهيفين City بو پهيفا قهشارتي و پهيفا Zaxo بو يا ناشكرا بكار نينن :

diwk =City – Zaxo

ماكينه نهنيگما Enigma Machine :

ژ لايي نهلمانيا نازي قه هاتيه داهينان بو شروفه و قهشارتن نامهيين سهربازي د شهري جيهانيي دووي دا ، ههرچهنده ل ساليين بيستاندا نهف ماكينه ب بازارگاني دهاته فروتن بهلي پاشتر د شهري دا هاته بكار نينان.

كارهگهرياه پهلانينيكي Butterfly Effect :

نيكه ژ بهشين تيوريا قهيرانين مهزن يا نيوارد لورنزي ، ب گوره ي في بيردووي نهگهريين چچويك دنبه نهگهري قهيرانين مهزن و بي سنور ، نهف نمونه هاتيه بكار نينان (قهदानا چهنگين پهلانينيكي ل دارستانين همزون بنه نهگهري بابلهيسكين مهزن ل نهمريكا) ، د

زمانی نهیئی دا ب کودی MD5 هاتیه بکار نیان و گورانکاریین بچویک دبنه نهگه ری لیک
گهورینیین مهزن د پهیفتی دا و بتنی ل سهر نامیرین نهلهکترونی یین پیشکهفتی کار پی دهنته
کرن و شروقه کرن.

نهو نهینیین نههاتین شروقه کرن :

د میژوویا مروقایهتیی دا هندهک پهیام هاتینه نفیسین یان ب نیک جاری نههاتیه شروقه کرن
یان ژی بهشهک ژی هاتینه شروقه کرن ، ل فیری دئ کورتیا ل سهر هندهکا نفیسین :

- دست نفیسی قوینیشی : پهرتوکهکه تیدا وینه و نلف و بی یهکا نه دیار هاتیه
نفیسین یا دیار نینه نفیسهری وی کی یه ل سالا ۱۹۱۲ ئ ژ لایی ویلفرید قوینیشی
قه هاتیه دیتن.
- شفرای بیلی : ل سالا ۱۸۲۰ ئ سنی نامه ژ لایی توماس بیلی قه هاتنه نفیسین ، ب
گورهی هندهک کهسان د قی نامی دا جهی گهنجینهیهکا سیه ملیونی هاتیه نفیسین
بهلی ههتا روژا مه ژی نامهیهک نههاتیه شروقه کرن.
- نامهیا دورابیلایی : موزیکژهن نیدوارد نیلگاری نامهیهک بو کچهکا ههقالی خو
فریکر ژ ۸۷ بیتان پیک دهات و نامه نه هاتیه شروقه کرن ژ بهر کو ب هندهک بیتان
هاتیه نفیسین نهو نلف و بی یه نههاتیه بکار نیان.
- دوسهیا تمام شود : پستی کوشتنهک ل سالا ۱۹۴۸ ئ ل وهلاتی ناوسترالیا رویدان
نامهیهک ژ بهریکا کهلهخی دهکدهفت تیدا نفیسی بوو (تمام شود) نانکو ب دویماهی
هات ب زمانی فارسی و ل دویماهی چوارینهیین عمر خیام هاتبوو نفیسین پستی
قهکولینان پینج پهیقین نه دیار هاتنه دیتن بهلی کوژهک نههاته دیتن.

نموونهیین دی یین وان پهیامین نههاتین شروقه کرن (شفرای مهک کورمیک ، پهیکه ری
کریپتوری و نهینیا کوژهکی زودیاک)

ژیده ر :

- The Codebreakers: The Story of Secret Writing , David Kahn ,
Scribner, 1996
- Codes and Ciphers: Julius Caesar, the Enigma, and the Internet , [R. F. Churchhouse](#) , Cambridge university press , 2002 , google.book
- www.win.tue.nl/~henkvt/cryptobook/cryptodict.pdf
- <http://www.secretcodebreaker.com>

پهيو هنديين گشتي

پهيو هنديين گشتي ههرچهنده زارقهکي نوي يهبهلي د سهردهمين کهفن دا هاتيهبکار نينان وهکو گهاندنا بوچوونا ژ خهکي بو دهسلاتي و حوکمرانيي، د پهيو هنديين گشتي دا رازي کرنا جهماوهری بنهرهتي سهرهکی يهو نامانجا سهرهکیا وي پيک دئينيت د ههمان دهمدا وه رگرتا بير و بوچوونين کومهلين خهکي گرنگي پي ددهت دهربارهي ريکراوي يان ژي کومپانيي و نهفهژي گرنگهبو بهردهوامبوونا وي د دهوروبهري دا، پهيو هنديين گشتي بو ده ستيکرن و ب دويماهي نيناني پيدفي ب چوار ناستانه، نهو ناستهژي (فهکولين، پلاندانان، ريفهبرن و ههلسهنگاندن)، ناستي نيکي و چواري پهيو هنديدارن ب فهکوليني فهانکول ده ستيکي دي بابتهک هنتهفهکولين و ل دويماهي پستي پلان بو بابتهتي دهسنتيشانکري دهنته کرن و نهو بابتهت دکهفتهد بواري جيبهجیکرنی دا ههلسهنگاندن دي ل سهر هتتهکرن و شروفهيا وي دهنتهرون کرن و بريار دهنتهدان بو بهردهواميا بابتهتي ديار کري.

پيناس و سهردهمين پهيدابوونا پهيو هنديين گشتي

نيکهم کهسين پيناسا في زارافي کرين نيقي لي و نيدوارد لويس بيرنایسن ل سالتين ده ستيکا چهرخي 20 ئ ، کو پيناسهيا وان دهنتهژمارتن بنهرهتي شروفهکرنا پهيو هنديين گشتي نهوين ل دويفدا پيناسهکرين ، پيناسهيا وانا دگوت " کريارهکا کارگيري يه، بوچوون و پيناسهيا سياسهتا وانا شروفهدهکت، ههروهسا نامانجا ريکراوي ب جيبهجیکرنا بهرنامهيان دويفچوونا تيگههستن و رازي بوونا خهکي دکهت"، ژ لايي دي في پهيو هنديين گشتي شروفهکرنا هزرين کومهلگههي نهدهربارهي ريکراوي و مهبهست ژ ريکراوي پارتهاک سياسي ، کومپاني يان ژي ههر دهزگههکي دي بيت د ناف جفاکي دا کارا بيت .

ههرچهنده پهيو هنديين گشتي ل وهلاتي فرهنسا پهيدا بوويهبلي ل وهلاتي ويلاهيتين نيکگرتين نهمريکا گهشهکريهو ل ويروي رولهکي بهرچاف ديتيهد بوارين جودا جودا داييه ت بواري کارگيري و روزنامهفاني، ژ بهر في چهندي نهم دبينين بکار نينانا زارافي پهيوه نديين گشتي **Public relations** بو جارا نيکي ژ لايي توماس جيفرسون (1743- 1826) سهروکي ويلاهيتين نيکگرتين نهمريکا يي سيي فههاتيهبکار نينان دهمي ل سالا 1807 ئ ناميهک بو کونگرهبي وهلاتي خو فریکري و نهف زاراقهبکار نيناي، ههروهسا دورمان نيتوني ل سالا 1882 ئ کوتارهک پيشکيشي دهرچوويين پشکا ياسايي ل زانکويا يه يل کر و ناف و نيشاتين کوتارا وي (پهيو هنديين پيشهيا ياسايي لگهل خهکي).

دهسپيکا سهدهسالا بوري روزنامهفان نيقي لي دهنتهژمارتن ب پيشهنگي پهيو هنديين گشتي و نهف شيواز و نمونهين سهردهمي مهدهينهبکار نين پتريا وان نهون بين نيقي لي دارشتين ، نيقي لي ل سالا 1914 ئ پستي مانگرتين مهزن ل کولورادو هاتين نهجامدان

دژى كومپانيين جون لوکفيللهرى ناگههدارى ل روژنامهيان بهلافکرن کو ههمى لاپهرى بگرن و بوچوونا كومپانيي گههاندهرکريکاران دا کو رازى بکهن ل سهر هندهک مهرجان.

نيکهم پهرتوکا د بواری پهبوهنديين گشتى دا هاتى نفتيسين قهدگهریت بو سالا 1923 ى و نفتيسهرى وئ نيدوارد لويى بيرانيس ب نافتى (**crystallizing public opinion**) شيوهکرنا راييا گشتى) و د ههمان سالدئا نيکهم وانهل زانکوييا نيو يورک هاتهخواندن ، وولتر ليپمانى ل سالا 1922 ى پهرتوکا (**public opinion** راييا گشتى) بهلاف کر و پشتى نه نجامدانا هژمارهکا فهکولينا د بواری پهبوهنديين گشتى دا بوو نهگهرى هندئ پهبوهنديين گشتى گهشهپى بکعت و زیدهتر بهيتهبکار نينان.

پشتى قهيرانا مهزن يا نابورى ل 1929 ى پهيدا بووى رولى پهبوهنديين گشتى هاته پيشچاف و ل زانوکيا کوليژين تايبعت هاتنهقهکرن دهربارهى پهبوهنديين گشتى.

چوارچوقى پهبوهنديين گشتى

لگهل پيشهاتيين تهکنولوژين و دهرکهفتنا نالافين نوى بو گههاندنا هزر و بيران چوارچوقى پهبوهنديين گشتى دهيتهگهورين ، ژ بهرى ههبوونا نئترنيتى ريکخراوا بهرههم و بوچوونين خو ب ريکا روژنامهيان دگههاندنهکومهلين جفاکى و نهقهژى دهم بو دقيا ، بهلى د روژا مهدا لگهل ههبوونا تورين جفاکى د دهمين گهلهک کورت دا کومپانى و ريکخراو دشين خو بگههين بکارهينهر و کاريهگريهکا نهرينى ل سهر پهيدا بکهن فى بواری کاريهگه ريهکا خراب نيخستيهسهر روژنامهيان و وهسا لى هاتيهروژنامهيان تيراژ بلند بنين ناستين نزم و نهچار بين بهرهف چاپا نهلهکترونى فهچن يان پتر گرنگين بدنهتورين جفاکى و نئترنيتى .

شيوازين پهبوهنديين گشتى

پهبوهنديين گشتى ل سهر سى بهشا دهينهدابشهکرن و نهو ژى ب گورهى نامانچ و سروشتى پهبوهنديين و فهکوليني و بوارين وئ دابهش دبن ل خوارى ليستهيا شيوازين پهبوه ندين گشتى يههاتيهدروست کرن :

شيواز	نامانچ	سروشتنى پهبوهنديين	شيوازين پهبوه ندين	سروشتنى فه کولينى	بواری وئ
-------	--------	--------------------	--------------------	-------------------	----------

شيوازى هوشيار کرنا جفاکى	هوشيار کرنا	نيک لايهنى	ژيدهر بو نامانجى	کيم فهکولين	حکومت، ريکراوين سڦيل
شيوازى دوو لايه نى	رازيکرنا زانستى	دوو لايه نى	ژيدهر - نامانج - دووبار هپهيوه ندى	ههلويست و يه کسانکرنا	کومپانيين ههڦرک
شيوازى نازانسى	پروپاکنده	نيک لايهنى	ژيدهر بو نامانجى	کيم فهکولين	وهرزش، شانوگه رى

ريکخستنين پهيوه ندين گشتى

ريکخستنا پهيوه ندين گشتى ژ پينج بنهمايا پيک دهيت، نهو ژى :

● پهيوه ندين گشتى يين دارايى : ستراتيزيا نابورى و نهجامين دارايى.

● بکر، شيوازى ژيارى : پهيوه ندين گشتى و بهشدارى کرنا جفاکى د بهرهمينان
يان ژى خزمهتگوزارياندا.

● پهيوه نديا قهيرانى : بهرپرسيار هتى د قهيراناندا.

● پهيوه ندين نافخويى : پهيوه ندين کومپانى د نافخودا.

● پهيوه ندين حکومتى : پهيوه ندين دهزگههين حکومتى بو کارىگهريى ل سهر
سياسهتا گشتى.

نامانجين پهيوه ندين گشتى

نامانجين پهيوه ندين گشتى گرنگيهکا نيکجار زور ههيهبو پيشخستنا بواري ریکراوى و به
رهمى وى ، ب ريکا چهندين نالاقا ریکراو ههول ددهت بو ب دهست فهينانا نامانجين
ديار کرى ، نهو نامانجهژى ب قى رهننگى ل خواري نه:

1 - هوشيار کرنا جفاکى، رازيکرنا ل سهر سياسهتا ریکراوى : ریکخستنا نامانجا وى نه
مفا وهكى حکومت و ریکراوين سڦيل ههول ددهن کومهلين خهلکى نزيكى خو بکهن ب
خزمهتگوزاريان ههرو هسا کومپانيين دى تايبهت نهوين ههڦرک ههولهاک نيکجار جددى ددهن
بو بددهست فهينانا بکران ل قيروي رايان گشتى پتر کارىگهريى ل سهر ههيهبو مانا وى د
بازارى و بهردهوامى بوونا وى .

2 - پهيدا کرنا ههلويستى نهرينى بهرامبهر ریکراوى : ریکراوى ل قيروي ههول ددهت ناف

و دهنګيا خو د ناف جفاکي دا ب پاريزيت ب بهرهم و خزمهتګوزاريين باش و ګونجاي، هه بوونا بوچوونين نهريني بهرامبهر کومپاني يان ريکخراوئ ګرنگيهکا مان و نهماني يهد بازاری دا .

3 - کار ناساني کرن بو خهلکي : ديارکرنا رئ و ريسايين فهرمانګههين حکومي بو خه لکي نهفهژي ب ريکا ناګههداري و بهلافوکان ههروها ب خزمهتګوزاريين نالافين ګه هاندني ژي دبیت.

4 - بهشداري کرنا خهلکي د برياراندا : ههبوونا را و بوچوونين جفاکي د بهرهمنيانا ريکخراو و کومپانيادا د روژا مهذا ګرنگيهکا نيکجار ههيهپشتي دهرکهفتنا تورين جفاکي ليکجهورينا بوچوون و هزران بلهزتر کهفتيهو کامپاني و ريکخراو دشين د دهمين زوی دا بوچوونين خهلکي دهربارهي بهرهمي و هربګرن ، بهلي مهبهستا سهرهکيا في نامانجي نهوه بوچوونين خهلکي بهينهوهرګرتن ژ بهري نهو بهرهمهکهفتيهو بازاری دا نهفهژي دبیتنه ګهري کاريهګريهکا پوزيتيف ل سهر خهلکي دهربارهي کومپاني و بهرهم و خزمه تګوزاريين وئ ، ههروها نيك ژ نهرينيين في نامانجي نهوهکو بهرهم ژ بهري بکهفته کاري کومپانيين ههفرک رابن ب بهرهمنيانا بهرهمهکي شيوهيي وئ .

5 - ههبوونا ههفکاريين لګهل کومهلين خهلکي : بو بريقهبرنا هندهک خزمهتګوزاري و ګه هشتنا بهرهمان بو پتر جهان ههبوونا ههفکاري جفاکي رولهکي ګرنگ ههيهنمونونهبهرچاف د في بواريديا فيکرنه، ههفکاري دهيك و بابان لګهل کارګيريا خواندنګههي دي بيتهفاکتهرک باش بو فيربوونا زاروکی ب شيوهيهکي باشتر و نهکتيف تر ههروها هوشياريا خهلکي ل سهر بارودوخي نهمي و ل دهمي ههبوونا حالهتين مهترسي و ناګههدارکرنا وان بو لايهين نهمي رهوشا نهمي نارام دکهت، ههروها فهکرنا خولين پيګههشتن و فيرکرن بو تهخين نهخويندهوار و زيندانيان نمونيهين دي نهدي في بواري دا.

6 - هاندانا خهلکي بو دويچوونا ياسايان : ب ګههاندنا ياسايان ب ريکا روزنامه، ګوقار و نترنيتي د شياندايهخهک بهيتهپالان بو دويچوونا ياسايان و جيبهجيکرنا کاريين ياسايي د ههمان دم دا نهفهديتهنهګهر خهلکاريين نهياسايي نهجام نهدهت و خو ژي دوير بکتهت ، بو نمونهب ريکا تيګههاندنا خهلکي ل سهر مهترسيين ماددهيين بيهوشکهر و زياندار يان ژي مهترسيا بلهز هاژوتنا ترومبيلي د ناف باژيري دا دي خهلکي هاندهت بو هندي پتر هوشيار بن.

زارافين دي

لګهل پهيوهنديين ګشتي کومهکا زارافان دهيتهبکار نينان بو ګههاندنا وئ ، نهو زاراقهژي راګههاندن ، رايان ګشتي و ريکلامکرنه بهلي ههر زاراقهکي رامانهکا جودا ههيه و ژ نيك جودا نه:

راګههاندن : ګههاندنا را و بوچوونا د ناقبهرا دوو لايهنادايه، ب ريکا راګههاندني زانياري

ژ لایهني فریکهر دگههنه لایهني و هرگر و لیکگهورین دنایهرا واندا دیار دبیت ، نالاقین راگه هاندنی ب گشتی ل سهر چوار پشکا دابهش دین نهو ژی بین خواندنی وهکی روزنامه، گوکار و پهرتوک، نالاقین گو هلیبونی وهکی رادیو، نالاقین دیتنی وهکی تهلهفزیون و سینهما و نالاقی گشتگر وهکی نترنیتی .

رایا گشتی : بوچوونا گشتی یا جفاکی ل سهر سیاست ریخراوی و بهرهم و خزمه تگوزاریین وی هلبژارتن و راپرسی بهرچافتین نمونهیین رایا گشتی نهکو هر ژ سهرده مین کهفتاردا هتا روژا مهدهینهجیبهجیکرن و بکارینان.

ریکلامکرن : چهقهکه ژ راگههاندنی و مهبهست نهو بهرهم یان خزمهتگوزاریهک بهیته ناساندن بو جفاکی ب ریکا نالاقین راگههاندنی نهوین ناقهاتی ، ریکلامی رولهکی کارا هیهده بهلاقبوونا خزمهتگوزاری و بهرهمی دا ههروهسا شروفهکرنا سهردهمی پستی ریکلامی ژی کاریگههرو هندئ کو ریخراو سهنگا خو بزانیته دهوروبهری خودا ، دیسان پروپاگندهژی وهکو ریکهک بو گههاندنا بوچوون یان هزرهکی د نای خهکی دا دهیتهبکار نینان تابیته د بواری سیاسی دا.

ژیده ر :

- Ronald D.smith ،(2005) ، Strategic planning and public relations , New jersey
- Cuneyt Koryirek , (1986) , Halkla ilişkiler ve reklamcılık , Aü , Eskişehir
- Burson-Marsteller Public Relations. (1998, May). Market Facts Omnibus. Knowledge Works
- Gustave le bon , (1997),kitleler psikolojisi , (çev.yunus ender), hayat yay.istanbul
- http://en.wikipedia.org/wiki/Public_relations
- [http:// www.bm.com](http://www.bm.com)

روژنامه‌فانیا کوردی ل سهردهمی عوسمانیا

روژنامه‌فانی ژ بلی پیقه‌هک گرنگ بو گه‌هاندنا هزر و بیر و بوچوونا د جیهانی دا و دان و وەرگرتنا زانیاریا بوویه ریکهک ژ بو ناساندنا گهل و ملله‌تا، ههر چهنده ملله‌تی کورد ژ بهر کاودانین وی سهردهمی درهنگ چووینه د ناف قی جیهانی دا لی د ده‌مهک کورت دا شیان رولی خو ببینن ، پشتی ده‌رکه‌فتنا نیکه‌م روژنامه ب گوره‌ی میژوونقیسی ننگلیز (جانمیر) روژناما (English Mercure) نه‌وا سالا 1588 ل سهر هاتی نقیسین و ژ هندهک لاپه‌را پیک دهات.

ده‌باره‌ی هاتنا روژنامه‌فانی بو عوسمانیا ژی ژیدهر وه‌سا دیار دکهن کو نه‌رمه‌نی ، یاهودی و رومیا ژ بهری دوو سه‌دسالا ژ عوسمانیا نامیری چاپکرنی نیناینه و وه‌شان چاپکرینه ، نه‌گهر ژی نه‌و بوون کو وانا پتر په‌یوه‌ندی لگهل جیهانا ده‌رکه هه‌بوون ، نیکه‌م روژنامه د ده‌وله‌تا عوسمانیا دا روژنامه‌ی افره‌نسی بوو ب نافی (Bulletin De Nouvelles) مه‌به‌ستا قی روژنامی نه‌و بوو شوره‌شا فره‌نسی بگه‌هینن خه‌لکی خو و ب ده‌ست فه نینانا رایا جیهانی بوو ، هه‌ژی گوئتی یه روژنامه 15 روژا جاره‌کی ده‌رکه‌فت و ژ 6 تا 8 لاپه‌را پیک دهات و ل چاپخانا بالیوزخانا فره‌نسا ل نیستانبولی دهاته چاپکرن.

نیکه‌م روژناما ترکی و عه‌ره‌بی ژی روژناما (وقائع المصریة) بوو نه‌وا ل روژا 1828/11/20 ب ترکی و عه‌ره‌بی هاتی چاپکرن ژ لایین والیی مسری (محمد علی پاشا) ی فه ، و نیکه‌م روژناما ترکی ل 1831/11/1 ده‌رکه‌فتیه ب نافی (تقویمی وقاعی) بوو ل دویفدا چهن‌دین روژنامه و گو‌فارین ترکی ده‌رکه‌فتن و ب قی ره‌نگی سه‌رپورا روژنامه‌فانیا ترکی ده‌ستپیکر.

روژنامه‌فانیا کوردی د ده‌وله‌تا عوسمانی دا و نیکه‌م روژنامه

کوردستان (1898)

نیکه‌م روژناما کوردی نافی وه‌لاتی کوردان نانکو (کوردستان) ه و ل روژا 22 ی نیسانا 1898 ئ ل قاهیره ده‌رکه‌فتیه ژ لایین میقداد مه‌دحت به‌درخان فه هاتیه به‌لافکرن ، سی هژمارین نیکن ل چاپخانایه (الهلال) هاتینه چاپکرن و ل دویفدا روژنامه ل وه‌لاتین جودا جودا هاتینه چاپکرن ، و نه‌ف روژنامه گه‌هشتیه سورین و وه‌لاتین نه‌ورویا ، و ل هژمارین ده‌ستپیکری گرنگی هاتیه دان ب زمان و که‌لتور کوردی ، روژنامه ل سالا 1902 ئ هاتیه دائیخستن و نه‌ف روژه ل جیهانی ب روژا (روژنامه‌گه‌ریا کوردی) ده‌یته بیر نینان .

روژناما ته‌عاونی کورد و ته‌راقی (1908)

ل سالا 1908 ئ ده‌رکه‌فتیه و د په‌یره‌و و پروگرامی (جه‌معیه‌تا ته‌عاون و ته‌راقی کورد) دا هاتیه دیار کرن کو دی روژنامه‌یه‌کی وه‌شینن ، خودانی نیم‌تیاژی ته‌وفیق بوو و سه‌رنقیسه‌ر

(ئەحمەد جەمیل دیاربەکر) بوو ، و چەندین بابەتتە ئاینی ، جفاکی ، کەلتوری و رەوشەنبیری تیدا ھاتبوون ، نیکەم ژمارە ل روژا 11-12-1908 دەرکەفتیە و دویمایەیک ژمارە 29-1-1909 ئ ھاتیە بەلافکر و نەھ ژمارە ژئ ھاتینە چاپکر و بەلافکر

روژناما شەرق و کوردستان (1908)

ل سالا 1908 ئ دەست ب وەشانا خوە کریە حەفتیانە دوو جارا دەھتە بەلافکر ، روژنامە چوار لاپەر بوو ، ب ئەلف و بییا عەرەبی ب زمانی کوردی و تورکی دەھتە نقتیسین ، ھەرچەندە پەیوەندیین وانا دیار نینن کا لگەل کیژ کومەلی بوون لی نقتیسەرین وان ل بەر دەستن ئەو ژئ : ئەحمەد شەریفی ھەرسەکی بەرپرسی نقتیسینی ، سەرنقتیسەرئ وئ بەدرین مەلەتیی ، نیسماعیلی ھەرسەکی ، بابەتتە قئ روژنامە ب گشتی ل سەر بوسنا ھەرسەک و کوردستانی بوون ئانکو ئاریشین کوردان ل وەلاتین دی تر ناقەرۆکا قئ روژنامە پیک دینا.

کوردستان (1908)

پشتی مەشروتیەتا دووئ ل سالا 1908 ئ دەست ب وەشانی کریە ، چ پەیوەندی لگەل نیکەم روژنامە نینن بەلکی بتی نافین وانا وەکھەفن ، پشتی وی دەمی چەندین گوکار و روژنامە ل بەیروت ، نازەربەيجان و ئیرانی ب ناقی کوردستان ھاتینە وەشاندن ، ل روژا 13-4-1909 دویمایەیک ژمارا وئ ھاتە بەلافکر.

پەیمان (1909)

ل روژا 15 ی خوزەیرانا 1909 ئ دەست ب ژيانا خوەیا روژنامەقانیی کریە ، ژ لایئ نیتیحاد و تەراقی ل دیاربەکرئ ھاتیە بەلافکر ، حەفتیانە روژین دووشەمبا دەھتە بەلافکر ، ئەف روژنامە دەیتە ھژمارتن نیکم روژناما تاییەت ل دیاربەکر و ل چاپخانا دەولەتی دەھتە چاپکر ، و ب ھژمارەکا زمانا بابەت دەھتن نقتیسین وەکی نەرمەنی ، سریانی ، عەرەبی ، ترکی و کوردی ئەفە ژئ بو جارا نیکئ بوو کو عوسمانی د روژنامەیک خوە دا جھی بدەنە کوردیی ، ئە ف روژنامە پشتی 12 ژمارا ھاتە دائیخستن ل روژا 31-8-1909.

ژین (1918-1919)

د ناقبەرا ھەردوو سالیین (1918-1919) دا گوکارا ژین 25 ھژمار بەلافکرینە ، ژ بەری ھینگئ گوکار بوو لی پشتی دائیخستنئ بوو روژنامە ، د پیزانیین روژنامە دا نقتیسی بوو (حەفتیانەیکە جفاکی ، نەدەبی ، ئابوری ، ئاینی یە ، ب کوردی و ترکی یە) ب ئابونەیا سالانە دەھتە بەلافکر بەھایی وئ سالانە (130) قوریش بوون.

گازی (1919)

ل سالا 1919 ئ دەست ب وهشانا خوه كریه ، دویمهیا وی دیار نینه ، ژ لایئ (جهمعیهتا كوردستانی) ل دیاربهكر هاتیه بهلافكرن .

بانگی كوردستان (1922)

ل سالا 1914 ئ ل كوردستانا نیراقئ گوڤارهك ب نافی (بانگی كوردستان) هاته بهلافكرن ، گهلهك ژیدهر قئ روژنامئ ناهژمیرن لی نهو ب خو نیک نینن ژ بهر كو نیک روژنامه و یا دی گوڤاره و د نیک میژوووی دا نه دهركهفتینه ، ل 2-8-1922 ئ ل سلیمانیی دهست ب وهشانی کریه ، خودانی نیمتیازی و سهرنقیسهه مستهفا پاشا یاملکی بوو ژ بلی كوردیی ، بابهتین فارسی و ترکی ژی تیدا ههبوون ، ههفتینامه بوو ، ل چاپخانا دار ال ایسلام ل بهغدا دهاته چاپكرن و ل ههفلیر و كهركوكی دهاته بهلافكرن، ل سالا 1926 ئ دویمهیاك ژمارا قئ روژنامئ هاته بهلافكرن .

ژ لایئ گوڤاران فه نهم دشین بیژین نیکهم گوڤارا كوردی ل تورکیا ل سالا 1913 ئ دهركهفتیه ب نافی (روژی كورد) نهوا ههقیانه ب 32 لاپهرا دهركهفت ، د نیکهم هژمار دا وینهیی (صلاح الدین الایوبی) هاتیه بكار نینان و باس ژ وی هاتیه كرن دیسان هوزان و چیروك ژی هاتینه بهلافكرن ، پشتی چوار ژمارا گوڤارئ نافی خو گوهارت و بوو (ههتاوی كورد) ل سالا 1913 ئ .

پشتی گوڤارا نافهاتی چهندين گوڤار دهركهفتن و هاتن بهلافكرن ژ وانا :

- یهکیون (1913) ژ لایئ ریکخراوا هیقی فه یا قوتابیین كورد دامهزراندی هاته بهلافكرن، موسا عهنتهر دیار دکهت كو نهو روژنامهیه، تیدا نقیسا بوو بی لایهنه و ههفتیانه دوو جارا دهنته بهلافكرن . بهرپرستی وئ (نیبراهیم كوردی) بوو.گوڤار پشتی 30 ژمارا ل روژا 30-9-1913 ئ هاته دانئخستن .
- ههتاوی كورد (1913) نانكو روژا كورد پتريا بابهتان سیاسی و جفاکی بوون ، دهه ژماره هاتینه بهلافكرن ژمارا نیکئ ل 23-10-1913 و دویمهیاك ژماره ل 20-6-1914 ئ هاتیه بهلافكرن .
- بانگی كورد (1914) ژ لایئ جهمال الدین هاتیه بهلافكرن و نیکهم هژمار ل روژا 8-4-1914 ئ هاتیه بهلافكرن ل چاپخانا ال-ادب ل بهغدا هاتیه چاپكرن ، لگهل دهستپیکرنا شهري جیهانیی نیکئ هاتیه دانئخستن،سی ژماره ژئ دهركهفتینه .
- گوڤارا كوردستان (1914) ل نیسانا 1914 ئ ل مههابادا كوردستانا نیرانی دهست ب وهشانا خوه کریه گوڤار ب كوردیهكا شكهستی دهاته نقیسین ، بابهتین ب كوردی کیم دهاتن نقیسین ، ژ لایئ کهسانین بیانی فه دهاته بهلافكرن لگهل دهستپیکا شهري جیهانیی نیکئ هاته راوهستاندن.
- گوڤارا ژین (1918) ل پایزا 1918 ئ ل نیستانبولئ هاتیه چاپكرن و بهلافكرن ، گوڤار ب دوو زمانا دهاته نقیسین كوردیا (كرمانجیا سهري و خوارئ) و عوسمانی ،

بابهت ب گشتی ئهدهبی و جفاکی بوو فهکولینین پیره میردئ لسهه هوزانی دهاتنه بهلافکرن ، ژ هندهک نفیسهرین وئ (کامیران بهدرخان ، حزنیی دیرسمی ، عبدالله جهودهت ، مینایی جزیری و قاذزاده لهتیفی زاخوی) ، گوکار ل روژا 1919-10-2 ئ ژ نهگهرئ فشارین حکومهتی هاته دائیخستن.

ژ بلی قان گوکارین ل سهری هاتین نفیسین هژمارهک یا دی گوکارا ل چاپخانهیا موکریانی فهگری چهندين گوکارین دی دههکهفتینه ، ژ وانا (کوردستان ، چپایی کرمانج ، بوتان ، دیاربهکر و سوران)

ژیدهه :

- Alakom, Rohat. Eski İstanbul Kürtleri (1453 – 1925), Avesta Yayınları, İstanbul,1998
- Yücel, Müslüm. Kürt Basın Tarihi (Tekzip), Aram Yayınları, İstanbul,1998.
- www.kurdistantime.com
- www.bakhawan.com/kurdpedia

سانسور

دهستپیک :

ب پهیدابوونا کومین مروقان و گهشهکرنا پهیوهندی دناڤهرا واند ، هزرین ههڤیشک پهیدا بووینه بو بدهست ڤه ئینانا هژمارهکا نامانجا ، بڼ گومان نهڤ چهنده ژى ناکو هزرین کومین مروقان د بهرژهوهندیا هندهک لایهناندا نین ژ بهر هندى ل ریکهکى دگهرن دا کوڤى بزاقى لا بدن ، ب دهرکهفتنا روژنامهڤانیی و گهشهکرنا بوارین وى وهکى روژنامه ، گوڤار ، سینهما و چاپکرنا پهرتوکان ریکین سانسورئ ژى بهلاڤبووینه ، ههر ژ سهردهمى کهڤنار ههتا نوکه سهدان بوویهرین سانسورئ پهیدا بووینه و پهیدا دبن ، د ڤى ڤهکولینى دا مه ب شیوهیهکى کورت باس ل سانسورئ و جورئ وى و میژوويا کره و ل دویمایى مهزنترین بوویهرین سانسورئ دیار کرینه .

زاراقى سانسورئ

زاراقى سانسورئ د بنهرتى خو دا پهیڤهکا لاتینی یه و رامانا "دیار کرنا بهای " ددهت و کهڤتیه د زمانى ننگلیزی دا (Censor) و پاشان هاتیه د زمانى ڤرهنسى دا (Censure) د زمانى سهردهم دا پهیڤا سانسور ل بارا پتريا وهلاتین جیهانى بو چاڤدیرى کرنا روژنامهڤانیی دهیته کرن . ل کومارا روما کهڤنار دا پلهیهک ب ناقى Censor ههبوو کو نهرکى وى بهریخودانا کاروبارین ریژهیا خهکى و نهخلاقى بوو.

جورین سانسورئ

جون ویلسن نیکه ژ ریڤهبهریی وهشانین دهزگههى وهشانین بریتانى (BBC) سانسورئ داپهش دکهت ل سهر دوو جورا ، سانسورا ڤهرمى و نه ڤهرمى ، ب گورهى ویلسنى سانسورا ڤهرمى نهو سانسورهیه یا "دهزگههک ڤهرمى سهر ب دهولهتى ڤه کهنالهکى تهلهڤزیونى یان روژنامهیهکى ناراسته بکهت بو بهلاڤکرنا دهنک و باسهکى یان وینهیهکى نهو سانسورا ڤهرمى " یه ، (بهلى نهگهر ریڤهبهرهک د نافخویا دهزگههى دا ژ بهر نهگهرین دهرڤهى دهزگههى بابهتى ناراسته بکهت وى دهمى سانسورا نه ڤهرمى یه ، د شیاندایه نهم ڤى جورئ سانسورئ پیناسه بکهین ب نوتو سانسور کو ریڤهبهر ل ڤیرئ دبیته بکهرى سانسورئ د دهزگههى خو دا یان ژى نڤیسهرى بابهتى ژ بهر بهرژهوهندیا لایهنهک دی گهورینا د بابهتى خو دا بکهت و بهلاڤه بکهت.

میژوويا سانسورئ

ههرچهنده کریارا سانسورئ ژ سهردهمى کهڤن ههبوو بهلى ب گورهى میژوونڤیسا سانسور نیکه ژ بهرهمین سهدسالا ۱۵ ئ ، ههبوونا ههستا نازادىی ههر ژ پهیدابوونا نیکه م مروڤ ههبوویه لگهل گهشهکرنا گههاندنا هزر و بیرا ناکو روژنامهڤانیی نهڤ ههسته د ناڤ کومهلهیین دی یین د ناڤ خهکى دا پهیدا بوویه و لایهنگرین وى زیده بووینه ، د

سه‌دسائین پاشتر دا هزرا نازادیا راده‌برینی ژی پهیدا بوو بهرام‌بهر گفاشتتین توند دژی
نقیسه‌ر و هوزانقانا.

شیوه‌یین سانسورئ

۱ . سانسورا سیاسی

نه‌ف جوره سانسوره وئ ریگرتنی ب خو دگریت یا ده‌سه‌لاتا سیاسی ل وه‌لاته‌کی
راگه‌هاندنی ناراسته دکهت بو به‌لافکرنا ناقه‌روکا بابه‌تی د روژنامه ، گو‌قار ، رادیو یان
نلا‌قین دی یی راکه‌هاندنی دا، نه‌گه‌رئ سهره‌کیی فی سانسورئ ژی نه‌وه دا کو ده‌سه‌لات
نایدولوزیا خو زال بکتهت ل سهر جفاکی و بشیر به‌رده‌وامین بده‌ته ده‌سه‌لاتا خو. وه‌کی
ده‌سه‌لاتا سهدام حسین ل نیراقی و نیکولای چافوشینسکوی ل رومانیا کو راکه‌هاندنه‌کا
تایبته هه‌بوون و ل ژیر ده‌سه‌لاتا وان دا بوون. هه‌روه‌سا سانسورا سیاسی ل سهر فان
پشکا دابه‌ش دبیت :

۲ . سانسورا دینی

ژ نه‌گه‌رئ به‌لافکرنا بابه‌ت یان په‌رتوکین سفکاتیی ب دینی ده‌ینه کرن نه‌ف جوره سانسوره
په‌یدا دبیت ، ل هنده‌ک وه‌لاتین جیهانی د سهرده‌می بوری دا نه‌ف جوره سانسوره گه‌هسته
وی راده‌ی په‌رتوکا پیروزا مه‌سیحیه‌تی ژی هاتی قه‌ده‌غه کرن ، باشترین نمونه‌یا فی
سانسورئ په‌رتوکا نقیسه‌رئ هندی سه‌لما روشدی یه نه‌وا ژ لایئ سهروکی دینی یی نیرانی
خومه‌ینی هاتی قه‌ده‌غه کرن و فه‌رمانا کوشتنا سه‌لمانی روشدی دای. یان ژی قه‌ده‌غه‌کرنا
فلمئ سینه‌مایی ب نافی (نه‌خوشیین مه‌سیحی).

۳ . سانسورا وینه‌یا :

گورانکاریا د تامیا وینه‌ی دا یان ژی پارچه‌یه‌ک ژ وینه‌ی سانسورا وینه‌ی یه ، نه‌فه ژ
نه‌گه‌رئ وئ چندی په‌یدا دبیت کو ده‌سه‌لاتداره‌کی وه‌لاته‌کی وینه‌یه‌ک هه‌بیت نه‌و وینه‌ی ده‌یته
گهورین .

۴ . سانسورا نئرنیتی :

نه‌ف جوره سانسورا تایبته د فان سالتین دویمه‌یین دا به‌ربه‌لاف بوویه ، ژ به‌ر چهند
نه‌گه‌ره‌کین نه‌خلاقی ، سیاسی ، دینی یان ژی ب تاوانا گه‌هاندنا زهره‌رئ بو جفاکی ده‌یته
بکار نینان نمونه‌یین فی سانسورئ ژی قه‌ده‌غه‌کرنا مالپه‌رئ ب ناف و ده‌نگی بارکرنا
فیدویا یوتوب ل وه‌لاتی تورکیا بو ده‌مه‌کی دریز ب تاوانا سفکاتی کرن ب مسته‌فا که‌مال
ناتاتورکی ، قه‌ده‌غه‌کرنا مالپه‌رین پروپاگنده‌یا نازیا، گرنا نئرنیتی ب ریکین جودا جودا
ده‌ینه کرن وه‌کی گرنا ژمارین پروتوکولا مالپه‌ری ل د ناف سنورین وه‌لاتی دا.

۵ . سانسورا په‌رتوکا :

کومکرڼ ژ بازاری یان ژ ی ریگرتن ل چاپکرنا پهرتوکان ژ جورین سانسورا پهرتوکانن ،
 بارا پتر نهف جوړه خو د بواری سیاسی دا دبینن و بارا پتر ژ لایڼ رژیمین دیکتاتور یان
 لهشکری دهینه بکار نینان ، زیندانکرنا نفیسهرین پهرتوکان ژ ی نمونیه بو قی
 سانسوری ژ وان پهرتوکین هاتین قهدهغه کرن (تریین غهزه بی یا جون ستینبه رگ ، ل
 ویلايه تا کالیفورنیا هاته قهدهغه کرن ب تاوانا سفکاتی کرن ب هه قوه لاتین ده قهری -
 دهفته را بیر هاتنین نانا فرانکی یا نفیسهر نانا فرانکی ل لبنانی هاته قهدهغه کرن ب تاوانا
 پروپاگنده کرنا سه هیونیزمی - تاوان و سزا یا نفیسهری ب ناف و دهنگی روسی
 دوستویسکی ل روسیا هاته قهدهغه کرن ب تاوانا هندو کو د پهرتوکی دا روسیا دهاته دیار
 کرن وهکو وهلاته ک پاشکهفتی - کودی دافینشی ل لبنانی هاته قهدهغه کرن - هاملیت یا
 نفیسهری ب ناف و دهنگ شهکسپیری ل سالا ۱۹۷۸ ۱ ل نه تیوپیایی هاته قهدهغه کرن -
 فه رماندار و ملازم یا سهر کردی تورک مستهفا که مال ناتاتورکی ژ لایڼ داماد فه ریت پاشای
 فه هاته قهدهغه کرن - عهزیز نامه یا رهخنه گری تورک عهزیز نه سینی ل سالا ۱۹۴۸ ۱ ب
 بریاره کا جقاتا وهزیران ل تورکیا هاته قهدهغه کرن نهف قهدهغه هه تا سالا ۲۰۰۱ ۱
 دهاته جیبه جیکرن - زفرین یا فرانس کافکای یا سالا ۱۹۱۵ ۱ ژ لایڼ دهسه لاتا نازی فه
 هاته قهدهغه کرن - پهرتوکا لایستراتا یا شانو نفیسگی گریکی ناریس توفانیسی سالا ۴۱۱ یا
 بهری زاینی ل سالا ۱۹۶۷ ۱ ژ لایڼ رژیما لهشکری فه هاته قهدهغه کرن ب تاوانا دژی
 شهری - چیروکین هزار و نیک شه فال نیرانی و نه فغانستانی هاتیه قهدهغه کرن - چوار
 پهرتوکین هوزانقانی نهژاد تورک نازم حکمته ژ لایڼ رژیما ۱۲ ی نهیلولی فه هاتنه
 قهدهغه کرن) .

سوتنا پهرتوکا

پهرتوک وهکو نالافهک خواندنې ههر ژ سهردهمین که قندا بوویه ریکهک نفیسهر خو بگه هینیت
 خوینده فانی ، سهره رای هه بوونا پهرتوکین پیروز د ناف دینین جودا جودا دا ژ ی نیکه ژ
 بهشین گرنگین میژوویا مروقایه تی .

سوتنا پهرتوکا ژ ی نیکه ژ شیوین بکار نینانا سانسوری تاییهت سوتنا پهرتوکان و بن
 ناخکرنا نفیسهرین وئ ل چینا که قنار ، د ناقه را سالین ۲۱۳-۲۰۶ پیش زاینی ل سهردهمی
 دهسه لاتاریا کینی هژماره کا بهرچا فا پهرتوکا هاتینه سوتن و نفیسهرین وان پهرتوکا ساخی
 هاتینه بن ناخکرن .

ب گوره ی ژیده رین میژوویا که قنار نیکه م نیمپاراتوری چیني کین شی هوانگ ل سالا ۲۲۱
 ۱ پیش زاینی دهمی چین کری نیک دهولت ، ل سهر پیشنیاره کا جیگری خو لی سی فه رمان
 ب جیگری خو دا نازادیا هزارا بهیته سنوردار کرن ، به هانه یا وی ژ ی نهو بوو کو زاناین د
 ناف وهلاتی وی دا دژی دهولته تی نه و هه قوه ولاتی ژ نیک جودا کرینه ، پشتی بورینا نه ه سالا
 دهست ب سوتنا پهرتوکان هاته کرن ژ بلی ژیده رین خو ، و دهست ب نفیساندنا پهرتوکین

میژوویا خو کرن ، ژ بو جیبه جیکرنا سوتنا پهرتوکان فهران بو گشت ریقه بهرین نافخویی هاتنه فریکرن و داخواز ژ وان هاته کرن ههمی پهرتوکا بسوژن ژ بلی پهرتوکین پزیشکی ، گشت و کال و سحری ، کهسین نهف یاسایه جیبه جی نه کربا لگهل خیزانین وان دهاتنه سیدارهدان و کهسانین ب فی یاسایی نه رازی ژی دهاتنه سزادان وهکی فریکرنا وانا بو دروستکرنا دیواری چینی .

ژ بلی سوتنا پهرتوکا نیمپاراتوری نیکن یی چینی د سالا دووی یا قهده غه کرنی دا ۴۶۰ ههتا ۷۰۰ نقیسه رین پهرتوکان هاتینه بن ناخ کرن ، مهزنترین دهزگه هی زیان فی کهفتی قوتابخانا سهد هزر بوو ، کو ب نیكجاری نهف قوتابخانه هاته ژناقبرن.

نهف سیاسهتا ژناقبرنا پهرتوکا دا ل گشت جوگرافیا چینی بهردهوام بیت بهلی ژ نهگهری ریزگرتهکا مهزنا نقیسه رین ماین ساخ بو کونیفیچیوسی سوتنا پهرتوک و نقیسه ران بو نیمپاراتوری ب زحمهت کهفت ، نهف پیشنیاره ژی ژ لاین مهزنترین کوری نیمپاراتوری فوسوی فه هاته گوتن . فی رویدانی د نهده بیاتا چینی دا جهی خو گرتیه دهمی هوزانقانی چینی زانگ ژی د هوزانهک خو دا دبیزیت :

هیشتا خولیین چالین سوتی سار نه بووین ل شانغ دون شورهش بهریا بوون،

جاهلیا لیو بانغی و خیانگ یووی دیار بوو.

ههروهسا بو چندین جارین دی د میژووینی دا پهرتوک هاتینه سوتن ژ وانا :

- نیمپاراتوری روماین دیوکلاتینی ل سالا ۲۹۲ ئ ههمی پهرتوکین زمانی مسریا سوتن .
- ل سالا ۳۰۳ ئ دیوکلاتینی چواری پهرتوکین مهسیحیهتی سوتن دا کو ببیته ریگر بهرامبهر ناینی نوی گهشه دبیت .
- ل سالین ۱۴۹۹-۱۵۰۰ ئ پتر ژ ملیون پهرتوکین نیبرانی و عهره بی هاتنه سوتن ل غرناطه.
- ل سالا ۱۹۱۷ ئ د شورهشا نوکتوبه ری دا بهلشه قیکا ههمی نهو پهرتوک سوتن یین دگهل کومونیزمی نهگونجن .
- ل مایسا ۱۹۸۱ ئ پهرتوکخانا جافنال سریلانکا هاته سوتن تیدا ۹۵ هزار پهرتوکین کهفن هه بوون.

ژیده ر :

- Butler, Judith, "Excitable Speech: A Politics of the Performative"(1997)
- Reichman, Henry, " Censorship and selection: issues and answers for schools"(2001)
- Sheriff Hutton of York. Chronology of World History. Freeman-Grenville, Rowman and Littlefield.
- Jessica Bruder , Burning Book: A Visual History of Burning Man
- http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_books_banned_by_governments
- <http://www.cnnturk.com/2010/turkiye/10/30/youtube.yasagi.kalkti/594793.0/index.html>
- <http://www.milliyet.com.tr/yasagin-yok-edemedigi-kitaplar/pazar/haberdetayarsiv/27.02.2011/1357524default.htm>
- <http://www.thenagain.info/WebChron//China/BookBurn.html>
- <http://www.uri.edu/personal/yanma/597cl/userservicesjingliao.pdf>
- http://www.alittlehistoryproject.com/?page_id=338

ژ مالفهرو

www.kurdipedia.info

هاتیه دابهزاندن